

Мініч Л. С.,

Національний університет "Острозька академія", м. Острозь

ПАРАДИГМА ФЛОРОЛЕКСЕМ У ТВОРАХ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

У статті окреслено флоролексем, які становлять важливу лексико-тематичну парадигму синергетичної системи мовно-образного світу М. Вінграновського, проаналізовано закономірності вживання флоролексем у поетичному тексті.

Ключові слова: флоролексем, флоризм, лексико-тематична парадигма, лексема.

The article outlines floral lexemes that comprise an important lexical-thematic paradigm of the synergetic system of the language image-bearing world of M. Vinhranovskyi. The article also analyses appropriateness of using floral lexemes in a poetic text.

Key words: Floral lexeme, florism, lexical-thematic paradigm, lexeme.

Однією з найважливіших проблем у сучасному українському мовознавстві є дослідження та вивчення лексико-тематичної парадигми творів українських письменників. Адже індивідуальні варіанти мови окремих митців слова дають можливість відтворити їх національно-мовну картину світу, з'ясувати ідейний задум твору, осмислити неповторне авторське світобачення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням лексичного потенціалу слів тематичної групи "Назви рослин" займається чимало лінгвістів, зокрема Я. В. Закревська, Л. О. Симоненко, І. В. Сабардош простежують формування системи ботанічних лексем в українській мові. У дослідженнях А. М. Шамоти [13], М. М. Фещенко [12] тематична група "Назви рослин" стає об'єктом для вивчення явищ семантичної мотивації. Флоризми розглядалися як компоненти порівнянь, метафор, фразеологізмів дослідниками Н. І. Варич [3], Л. В. Голоюх [5], В. С. Калашником [7], І. І. Коломієць [9]. Аналіз художньо-естетичного, образно-асоціативного потенціалу окремих рослинних найменувань зроблений такими дослідниками, як Л. О. Андрієнко [1], Т. П. Беценко [2], О. Ю. Дубовик [6], О. І. Нечитайло [10], І. Г. Олійник [11]. Тому проблема флоролексем у творах окремих письменників, зокрема у творах М. Вінграновського потребує систематизації та аналізу.

Об'єктом дослідження обрано флоролексем, використані Миколою Вінграновським у своїх творах.

Мета статті та постановка питань. Метою дослідження є аналіз флоризмів, використаних письменником у поетичних творах, у світлі лінгвосинергетики.

Серед основних завдань дослідження – аналіз текстів творів крізь призму флоролексем, систематизація їх за семантикою та роль флорем у мовно-образному світі поета.

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування одержаних наукових результатів. Семантико-функціональний рівень визначення особливостей флоролексем передбачає активізацію їх здатності набувати статусу стилістично релевантних, тих, що “з’являються у художньому тексті як результат реалізації асоціативної потенції, використовуються як художній засіб” [8, с. 47].

Об’єкти рослинного світу опоетизовувалися ще з того часу, як люди на почала усвідомлювати прекрасне в навколишньому середовищі.

У лінгвістиці відсутня єдина назва найменувань на позначення рослинних реалій. Тому функціонують такі терміни на позначення назв рослин: *фітоніми, флоризми, флоролексеми, ботанізми* тощо. З цього приводу І. І. Коломієць зауважує, що “здатність мовних одиниць на позначення рослинних об’єктів широко побутувати у всіх функціонально-стильових різновидах мови, зокрема – поза межами “специфічного поля науки”, тобто в умовах поетичного тексту, що характеризується рядом специфічних ознак і властивостей, тісний зв’язок флористичних назв з позначуваними ними конкретними предметами докільля виступають вагомими аргументами для номінації флористичних об’єктів як флоролексем, що набули специфічних рис образно-поетичних, художньо-значущих елементів мови і активно вживаються у ролі експресем” [9, с. 14].

Лексико-тематична парадигма флоролексем у творах М. Вінграновського представлена лексемами *акація, будяк, яблуня, картопля, ружа, мак, соняшник, кукурудза, гарбуз, тополя, явір, дуб, буряк, коров’як, мак, ялина, звіробій, барвінок, любисток, м’ята, калина, шипшина, глід, липа, горіх, бриндуша (шафран), мальва, жито, спориш, лобода, вишня, клен, береза, ясен тощо*.

Лексико-тематична парадигма флоролексем поетичних творів митця у категорії назв дерев представлена такими номінаціями, як *дуб, яблуня, груша, клен, береза, тополя, горобина, верба, сосна, ялина, явір, липа, акація, горіх* тощо. Ці лексичні одиниці використано для змалювання:

- 1) пейзажу;
- 2) понять, образів духовного світу людини, почуттів;
- 3) позитивних та негативних емоцій людини – радості, шастя, бажання, любові, смутку, горя, туги, тривоги, печалі.

Контекстуальні партнери створюють відповідний лексичний фон, в якому флоролексема на позначення пейзажних деталей, картин природи несе смислове навантаження, властиве тій чи іншій порі року. Так, у поезії М. Вінграновського елементами осінніх замальовок природи виступають такі флоролексеми, як *береза, ялина, липа, смерека, тополя, дуб,*

опосередковуючи краєвид у межах широкого контекстуального тла, наприклад: *"У синьому небі я висіяв ліс, у синьому небі, любов моя любя, я висіяв ліс із дубів та беріз, у синьому небі з берези та дуба"* [4, с. 180].

Флоролексеми *груша, липа, горіх, дуб, вишня* продуктивно використані письменником для створення весняного та літнього пейзажу. Ці назви виступають пейзажними деталями картин природи, функціонуючи в метафоричних конструкціях: *"Стить у казці лиха бабюка, на газеті загнула біля мене хороша розлука, чебрецями і вишнями пахне вона..."* [4, с. 176]; *"Чи то було, чи снилося мені – синіли груші, груші чи смереки, – як чорнобривий илях у срібному вікні проліг мені із коником сивеньким"* [4, с. 145]; *"Сині очі бджоли, сад тихенько зацвів, сад тихенько зацвів і закліпав – там, де груші жили, там, де груші жили в білих квітах..."* [4, с. 194]; *"І липи темна тінь, горіха тінь прозора... в мені озвалося сріблясто-голубим, коли учора, вчора – ізвечора на сизім вогнищі дрівав між нами дим..."* [4, с. 114]; *"Де хмар – одна за одну вища – іде обвіяна теплінь, де липа й дуб, де клен і вишня не розберуть, чия де тінь..."* [4, с. 176]; *"Відпахла липа, білим цвітом липа, і з літа покотилася гроза..."* [181]. Семантика наведених флоролексем передає нестримний шал весняного пробудження, цвітіння та літнього буяння природи, надаючи контексту неабиякої естетичної цінності і яскраво ілюструє синергетизм лексичної системи творів М. Вінграновського.

Флоролексеми вживаються для зображення амплітуди позитивних та негативних емоцій людини: щастя, радості, любові, бажання, смутку, тривоги, образи, злості, жалю тощо. Ідею гармонії психічного світу людини і природи в поезії М. Вінграновського вдало ілюструють поетичні тексти з образами-флоризмами, які мовби відбивають внутрішні почуття ліричного героя: *"Ще пахне хвиля яблуком і тілом, і сушить голову за цвітом своїм мак... це нам не все з тобою лохотіло, прощатися нам ніяк і ніяк..."* [4, с. 181]; *"У хаті холодно. Твоїх духів лиш запах. Серед подвір'я на сухій акації одружується шпак"* [4, с. 157]; *"В булану ніч, коли булані зорі, твій тиховійний усміх, – ніби сплю! – де ясени синіють яснокорі, твій пурпуровий порух не люблю"* [4, с. 195].

Результати концептуального аналізу поезій Миколи Вінграновського засвідчують активізацію анімізованих контекстів, де образи-флоризми є важливими емоційно-експресивними характеристиками навколишнього світу. Через відчуття радості, смутку, тривоги ці характеристики співзвучні зі станом людини, створюють конкретні метафоричні образи, напр.: *"Ходімте в сад... я покажу вам сливи на сучках, що настромились, падаючи мовчки. Затисла груша в жовтих кулачках смачного сонця лагідні жовточки"* [4, с. 50]; *"Під верболозям в казані чорти рідвяне тісто місяць, й на золотому ковзані Чумацьким Возом править місяць"* [4, с. 59]; *"Ні жінки, ні хати тієї нема, старі лиш валяються кап-*

ці, та вітер зі степу несе у лиман осіннє насіння **акацій** [4, с. 60]; “Темніє вечір, вівці і горби, погуцали під гору **дві смереки**, боками світять, хмари і гриби, і світить **Шлях**, що із **Варяг** у **Греки**...” [4, с. 65].

Парадигма найменувань злаків, квітів і трав серед флористичних концептів посідає значне місце в мовній картині світу поетичного ідіолекту Миколи Вінграновського. Найбільш уживаними компонентами флористичного світу ідіолекту Миколи Вінграновського є лексеми: **орхідея**, **соняшник**, **кульбаба**, **молочай**, **ружя**, **будяк**, **глід**, **медоцвіт**, **бузина**, **очерет**, **мак**, **лобода**, **ліщина**, **коров'як**, **помідори**, **картоплиння**, **айстра**, **жоржини**, **мальви**, **жито**, **спориш**, **щавель**, **гарбуз**, **полин**, **чорнобиль**, **нехворощ**, **морозик**, **молочай**, **буряк**, **жито тощо**. Глибока зосередженість автора над проблемами взаємин між людьми в цілому, між чоловіком та жінкою, відчуття єдності з природою через стебло рослини, квітку, пелюстку, сприйняття рослинного світу як живих істот, зумовили широке вживання таких номінацій: “Над морем скелями ішов за **глодом глід**. За серцем серце йшло не перестало...” [4, с. 84]; “Повен мрії дівочої загуби, кине крила в білий **медоцвіт**, дасть пір'їну вітрові у губи і засне, вдивляючись у світ” [4, с. 149]; “Щока та тінь, та тінні очі, і ми самі на самоті... і дощ цілує опівночі **кульбаби очі золоті**” [4, с. 81].; “Привезла **щавелю** для зелених борців, в білій хмарі дощу привезла на Великдень...” [4, с. 163].

Уособленням добра, щастя, добробуту людського обійстя виступають флоризми **картопля**, **жито**, **кукурудзиння**: “Уже тоді, оповесні, коли **горщища пахнуть першим сіном і гарбузи цвітуть між картоплями**, уже тоді прощання **полохливе носив я в серці**...” [4, с. 11]; “Сти, моя дитино **золота**, **сти**, моя **тривога кароока**. В **теплих снах ідуть поля жита**, і **зоря над ними йде висока**” [4, с. 165].

Одним із найменш уживаних компонентів флористичного світу ідіолекту М. Вінграновського є лексема **квітка**, що виступає родовим поняттям, гіперонімом щодо видових назв. Виявлена в поетичній мові М. Вінграновського вищезазначена лексема переважно активізує просторову семантику, функціонуючи в ролі національно-пейзажного елемента, як-от: “**Канни цвітуть над морем... наче вони не канни – квітти червоноброві**, наче з **моєї крові мною загублені рани**” [4, с. 119]; “**А руки мої дайте літакам... легені – вітру... а чоло – блакиті... Віддайте губи хвилям і волам, а ноги квітам, щоб ходили квітти**” [4, с. 119].

Флористичний компонент **квітка** підтримує образно-асоціативний ореол значеннєвості “розквіт, зростання, цвітіння”, коли використаний як метафоричний образ жінки, зокрема: “**Трояндо неба і землі, в тобі всі їхні барви грають... у мене сльози розцвітають, цвітуть думками на чолі**” [4, с. 124]; “...І так усе... **задумливою лінією у сизих вербах, в голубій імлі в тонкій руці з прив'яленою лілією окреслилась ти на вечірнім тлі**...” [4, с. 124].

Особливо високою частотністю в поезіях Миколи Вінграновського вирізняються такі флоризми, як *мак*, *мальви*, *кульбаба*. Вони, зазвичай, входять до складу метафоричних конструкцій і виконують функцію ополетизації краси української природи. Образне змалювання тієї чи тієї пори року зумовлює зв'язок цих флоролексем з певним набором семантичних одиниць відповідної тематики. Наприклад, у контекстах з описом літнього пейзажу лексема *мальва*, *мак* співвідноситься з характеристичними ознаками "буяння, росту": "Отакого літа ще не мали: ластівки дітей собі вже мали, вище вікон вигналися *мальви*, розсміявся на городі *мак*, і до тиші доспівався *шпак!*" [4, с. 161]; "Де з гарбузами таракуца пригріла боки на горбку, де *мак* об вітер лобом буца, і діжка мокне у ставку..." [4, с. 176]; "Але було вже пізно *мальвам*, і літові, і ластівкам, лиш далечінь синьо благальна когось благала: не пускай!" [4, с. 89].

Змалювання краси рідного краю позначене експресією рідковживаних іншими поетами компонентів і часто базується на персоніфікації, зокрема: *соняшник*, *глід*, *очерет*, *бузина*, *спориш*, *лобода*, *ліщина* тощо. У поетичному ідіостилі Миколи Вінграновського флористичні лексеми утворюють комбіновані конструкції з різними антропонімізаційними елементами, відтворюючи емоційно-одухотворені картини природи, напр.: "Сива стомлена сутінь снігів, слід сорочий і лисячий слід. І під крилами хмар-снігурів сонця зимнього жевріє *глід*" [4, с. 127]; "Горить собі червоний *глід* в ярах, по вибалках в павутинні. І сірим стовпчиком посвистує ховрах" [4, с. 146]. Пейзажні картини з флористичним компонентом несуть психологічне навантаження і досить тонко передають стан ліричного героя в поетичному творі: "А з переляру, з того переляр'я *ліщина* дивиться горіхами на хмару. І карі очі, і голівку кару звело дівча на ту над гаєм хмару" [4, с. 176]; "У Старостинцях з *лободою*, де гуси в сірім кімоно, де молодого ще любов'ю цебече літо у вікно..."; "Не йди, а глянь. Дивись, поширхотіли з осінньої не тихої плавби *очерети*. *Очерети* очамріли. Люби мене. Нікого не люби" [4, с. 150]. У поетичному контексті флоризм *бузина* актуалізує традиційно-емотивну семантику "незвичності, таємничості", а поєднання із зоонімічними компонентами спричиняє виникнення у структурі образу додаткового відтінку "страху": "Поснули – сплять оса з осиною, змерз чорний кетяг *бузини*, і літня хмара під осінньою плечем біліє край зими" [4, с. 148].

Флоризм *бриндуша*, який використано у діалектній формі (наукова назва *шафран*) у мовностістичній системі М. Вінграновського репрезентує асоціативне сприйняття жінки: "Що сама тоненька, як *бриндуша*, бистроцвітна, як *бриндуша*, теж... Придушила душу й далі душини, дихать мені, диху не даєш..." [4, с. 152].

Отже, флоролексеми у поезії М. Вінграновського складають важливу лексико-тематичну парадигму синергетичної системи мовно-образного

світу поета, де флористичний компонент позначає власне пейзажні реалії, а також поняття, образи духовного світу людини, внутрішні почуття, сенс людського буття.

Література:

1. Андрієнко Л. О. Генеза та особливості структури поетичної метафори бароко: Автореф. дис. ... канд. ф. лол. наук. – К., 1997. – 24 с.
2. Беценко Т. П. Структура і поетичні функції атрибутивних словосполучень у поезіях шістдесятників: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1999. – 20 с.
3. Варич Н. Структура метафори в поезії Б.– Антонича: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Х., 1998. – 17 с.
4. Вінграновський М. С. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1986. – 326 с.
5. Голоюх Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1996. – 20 с.
6. Дубовик О. Ю. Образы флористики в художественном тексте (на материале американских поэтических произведений XX в.): Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Одесса, 1997. – 16 с.
7. Калашник В. С. Українська поетична фразеологія афористика поетичної мови пожовтневого періоду: Автореф. дис. ... доктора філол. наук. – Дніпропетровськ, 1992. – 40 с.
8. Климова Л. А. Ассоциативное значение слов в художественном тексте // Филологические науки. – 1991. – 1. – 106 с.
9. Коломієць І. І. Стилістичні функції флоролексем в українській поезії II половини XX століття. Дис. ... канд. ф. лол. наук. – Умань, 2002. – 240 с.
10. Нечитайло О. І. Шумлять над потічком смереки... // Культура слова. – 1978. – Вип. 15. – 60 с.
11. Олійник Г. Мовотворчість поетів-вісімдесятників // УМЛШІІІ. – 1993. – 2. – 40 с.
12. Фещенко М. М. Я – ромашка, я – проста ромашка... // Рідне слово. – 1973. – Вип. 7. – 42 с.
13. Шамота А. М. Назви рослин в українській мові. – К.: Наукова думка, 1985. – 162 с.